

azt, milyen eloszlásban voltak jelen a birodalom európai területén a császári és királyi, illetve a német hadifoglyok.

A második fejezet a foglyok egészségi állapotával és a kívülről jövő segítségnyújtással foglalkozik. Tárgyalja a hadifoglyok nemzetközi jogi státuszát, bemutatja hogy viszonyult ehhez a cári Oroszország. Felsorolja a Központi Hatalmak hadifogoly-ügyekkel foglalkozó központi szerveit, elemzi az osztrák-magyar közös hadügyminisztérium, a nem katonai szervezetek (pl. a külügyminisztérium, és a Vöröskereszt-szervezetek), a porosz hadügyminisztérium, a Német Vöröskereszt munkáját. Kitér a semleges országok intézményes gondoskodására (pl. az amerikai YMCA, a Svéd és a Dán Vöröskereszt akcióira), valamint a foglyok érdekében Oroszországban kifejtett ténykedésére. Bemutatja az Egyesült Államok – a Központi Hatalmak fogságba esett katonáinak védőhatalma – hivatalosan végzett tevékenységét a cári birodalomban. Részleteket tudhatunk meg a hadifogolyügyek vöröskeresztes nővérek delegációi által végzett kölcsönös ellenőrzéséről 1915–1916-ban. Felsorolja, milyen külföldről érkezett látogatói voltak a hadifoglyoknak 1915–1918 között Oroszországban.

A harmadik fejezet a külföldi hadifoglyok munkaerőként történt oroszországi alkalmazását vizsgálja: beszél a mezőgazdaságban, az erdőkben a hadsereg számára végzett polgári jellegű munkákról, az iparban alkalmazottakról, a fronton út- és sáncépítésen dolgozókról. Választ kapunk arra is, milyen mértékben használta fel a foglyokat az orosz hadigazdaság. Megemlékezik arról, hogy az Ideiglenes Kormány 1917 februári hatalomra jutása után, hogyan módosult a foglyok munkára fogása. Kitér a hadifoglyok között fellépett betegségekre és halálesetekre.

A negyedik fejezet tárgyalja a hadifoglyokat befolyásolni akaró orosz nemzetiségi politikát – amelynek részét képezte a nemzetiségek szerinti szétválasztásuk 1914–1915-ben –, a szlávok számára kibocsátott manifesztumokat. Beszél a két szerb önkéntes hadosztály felállítását célzó kampányról és azok felhasználásáról 1916–1917-ben. Megismerteti az olvasót azzal a bánásmóddal, melyben a Monarchia olasz és a román nemzetiségű volt katonáit részesítették, továbbá az önkéntesekből felállított Csehszlovák Légió bevetésével és Ukrajnából való távozásával 1917–1918-ban.

Az ötödik fejezet témája a visszanyert szabadság. A szerző nyomon követi a táborok felszólítását, a foglyok szabadulását és hazatérését, az 1917–1918-ban körükben folytatott bolsevik agitációt. Megjegyzi, hogy Ukrajnában Harkovon keresztül, illetve északon Péterváron át vezetett a hazatérő katonák útvonala.

A művet záró megjegyzésekben Nachtigal a korábban elmondottakat elemzi és foglalja össze. A függelékben néhány vázlatot találunk Oroszország európai részének katonai körzetbeosztásáról, a fogságba esettek osztrák-magyar frontról történt elszállításának irányáról, a foglyok munka-erőként való bevetésének irányairól 1916-ban, a hadifoglytáborok elhelyezkedéséről Kijevben, illetve azon nagyobb oroszországi beruházások földrajzi elhelyezkedéséről, ahol foglyokat alkalmaztak. A kötetet rövidítés-, forrás-, irodalom- és névjegyzék egészíti ki.

A könyvet főként az első világháború történetét kutató szaktörténészeknek ajánlom. Sajnálatos, hogy a világháború során idegen hadifogságba esett magyar katonák történetét tárgyilagosan és modern megközelítésben fel dolgozó kötet megjelenése még várat magára.

Balla Tibor

WOJCIECH STELA

POLSKIE ODZNAKI HONORWE I PAMIATKOVE 1914–1918, 1918–1921

(Wojny a grnice panstwa, Warszawa, 2001. 258 o., ill.)

Az 1914–1918, illetve 1918–1921 közötti lengyel érdemjeleket és emlékjelvényeket ismertető kötet elvben, párhuzamosan, háromnyelvű volna, egyes történeti részekenél azon-

ban a lengyel, német, vagy angol szövegek egyike-másika esetenként rövidebb, itt-ott el is marad, a rendkívül gazdag képanyag aláírásai azonban mindig háromnyelvűek. Így

a lengyelül nem tudók is jól használhatják a munkát. A mű kifejezetten lengyel szempontból áttekinti az első világháborút megelőző eseményeket, majd a világháború különféle lengyel vonatkozásait részletezi – lengyel légiók, P. O. W. (= Polska Organizacja Wojskowa – Lengyel Harci Szövetség), lengyel katonai egységek Franciaországban és Oroszországban, polgárőrségek különféle lengyel területeken, humanitárius szervezetek, légügy, cserkészmozgalom.

A második rész az új Lengyelorszáért, annak határaiért folytatott harcokat mutatja be – pozeni nagy-lengyelországi felkelés (1918–1919), felső-sziléziai felkelések, pomerániai, sziléziai harcok, lengyel–ukrán háború (1918–1919), a bolsevikok elleni harcok (1919–1921), szövetségek, katonai egységek (ukrán, orosz, kozák stb.), a Lettország és Litvánia körüli harcok, lengyel önkéntesek Franciaországban.

A szerző részletesen bemutatja a fenti harcokkal kapcsolatban keletkezett elismeréseket, kitüntetéseket, jelvényeket, rokon emlékeket. Külön részben taglalja a kópiákat, hamisítványokat – az utóbbi időszakban e részterületen is egyre gyakoribb fantáziadarabokkal együtt. Külön rész foglalkozik a korban (de a két világháború közötti Lengyelországban is) rendkívül divatos emlék- és alkalmi jelvényekkel, hazafias ékszerekkel. Ezeket leginkább (korábbi) orosz hatások figyelhetők meg. Kitér a különféle veteránszervezetek jelvényeire is. Szól a régebbi lengyel felkelések emléktől megőrkítő emlékérmekről, emlékkeresztekről. Érdekes, hogy ezek között több az osztrák-magyar, illetve orosz kitüntetésből átalakított darab. Taglalja a lengyel függetlenségi harcok körüli érdemekért kiadott lengyel állami elismeréseket is. Válogatást közöl a kor „polonica” jelvényeiből is. Ezek között is található osztrák-magyar darabok.

Értékes rész a korabeli lengyelországi kitüntetés-előállítók, jelvénykészítők részletes listája. A recenzióban felmerül a kérdés, hogy vajon mi magyarázza a bolsevikok oldalán harcolt (s nyilván jelvényekkel is bíró) lengyelek emlékeinek elhagyását. A képeken közölt daraboknál mindig megtalálhatók a hivatalos megnevezések, utalások az esetleges színezésre, szalagra, számozásra, vésetekre stb. Érdekes, hogy nagyon gazdag a tárgyi emlékekhez kapcsolódó (adományozási) okmányok, viselési igazolványok köre is. A szerző gyakran közöl úgynevezett viselési képeket, sőt ezekből – újszerű, de meglehetősen ötletes módon – kinagyított, apró részleteket is.

A korabeli jelvény- és kitüntetésanyag meglehetősen lengyel nemzeti karakterű: majd minden példányon megjelenik a koronás lengyel sas. A darabok nagy része különféle keresztformákat mutat – érdekes, hogy a korabeli lengyel emléktanyagban a horogkereszt is előfordul. Sok példányon valamilyen regionális, helyi jellegzetesség, vagy pl. heraldikai jelkép is tanulmányozható. Gyakorik az évszámok, dátumok.

A műben egyes magyar vonatkozásokról is olvashatunk, pl. hogy az első világháború idő-szakában egyes lengyel katonai csoportokat az akkori Magyarország területén lévő táborokba (Máramarossziget, Huszt) internáltak. Ezeket az eseményeket is jelvények örökítik meg. E részben a szerző hibát követ el, amikor közli, hogy a kérdéses táborok Magyarországon és Csehországban voltak. Kétségtelen, a vonatkozó helyszínek 1919 és 1938 között (az akkori) Csehszlovákiához tartoztak, ebből eredhet a félreértés.

Mérvadó külföldi szakmai körök e kötetet tartották a 2001. év nemzetközi összehasonlításban is legjobb falerisztikai könyvújdonságának.

Pandula Attila

RUPRECHT ANTAL

MAGYAR ÖNKÉNTESOK A TÉLI HÁBORÚBAN

(Haditörténeli Intézet és Múzeum, Budapest, 2003. 195 o.)

A nemzetközi és a hazai könyvpiacra az utóbbi tíz évben számtalan, a második világháború nagyobb hadműveleteit, csatáit, fegyvereit, haditechnikai újításait, eddig

ismeretlen, vagy kevésbé ismert szereplőit, az egyes résztvevő országok hadvezéreit, politikusait bemutató kötet, képeskönyv, ismeretterjesztő mű jelent meg. Sajnos ezek közül